

*М. А. Салаўёва, к. філал. н.
Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь
e-mail: salauyova@mail.ru*

*М. А. Soloviova, Cand. Sc. (Philology)
Minsk State Linguistic University, Minsk, Belarus
e-mail: salauyova@mail.ru*

РОЛЯ КЛЮЧАВЫХ СЛОЎ ТЭКСТУ Ў ЭКСПЛІКАЦЫІ І ФАРМІРАВАННІ КАГНІТЫЎНЫХ СТРУКТУР

Разглядаецца, якім чынам ключавыя словы тэксту вербалізуюць кагнітыўныя структуры мовы, а таксама фарміруюць іх. Семантычна-прагматычны патэнцыял ключавых слоў даследуецца на прадмет іх удзелу ў стварэнні фрэймаў, кагнітыўных мадэляў і канцэптэуальных метафар, а таксама ў рэфрэймаў.

Ключавыя словы: тэкст; ключавое слова; канцэпт; фрэйм; кагнітыўная мадэль; канцэптэуальная метафара; рэфрэймаў.

THE ROLE OF TEXT KEY WORDS IN THE EXPLICATION AND CREATION OF COGNITIVE STRUCTURES

It is considered how text key words verbalise and form cognitive structures of a language. The semantic and pragmatic potential of key words is investigated from the point of view of their participation in creating frames, cognitive models, and conceptual metaphors as well as in reframing.

Key words: text; key word; concept; frame; cognitive model; conceptual metaphor; reframing.

Ключавыя словы мастацкага тэксту, якія выражаюць тэмы, ідэі твора і ўдзельнічаюць у стварэнні вобразаў, не толькі дэтэрмініруюць ментальную мадэль асобнага тэксту, аснваную на яго магчымым свеце, але таксама экспліцыруюць і фарміруюць кагнітыўныя структуры, характэрныя для пэўнай мовы і лінгвакультуры. Мэта праведзенага даследавання заключаецца ў вызначэнні пры дапамозе метадаў кагнітыўна-дыскурсіўнага аналізу семантыка-прагматычнага патэнцыялу такіх слоў, якія могуць супадаць з ключавымі словамі, канцэптамі лінгвакультуры, у вербалізацыі існуючых кагнітыўных структур і параджэнні новых. Кагнітыўныя асновы беларускамоўнага мастацкага дыскурсу параўноўваюцца з адпаведнымі элементамі англамоўнага дыскурсу. Матэрыялам даследавання паслужылі беларускамоўныя мастацкія тэксты канца XVIII–XIX стагоддзяў.

Калі сыходзіць з падыходу вядомага амерыканскага кагнітолага Дж. Лакафа, згодна з якім англамоўная канцэптасфера і адпаведна сістэма фрэймаў грунтуецца на аксіалагічнай платформе паняцця «well-being» ‘дабрабыт’, то можна заўважыць, што беларускамоўны дыкурс канца XVIII–XIX ст. рухаецца ў накірунку ўсведамлення стану асноўнага носьбіта беларускай мовы гэтага перыяду, які складана альбо зусім немагчыма ахарактарызаваць згаданым словам, але можна меркаваць, што семантыка-прагматычнае напаўненне ключавых слоў тэкстаў так ці іначай звязанае з паняццем добрабыту [1, с. 94–99]. Асноўная тэматыка твораў акрэсленага перыяду – гэта вызначэнне ідэнтычнасці, прычым менавіта масавага носьбіта мовы – селяніна, мужыка – а не суб’екта кадэфікацыі, які тыпова з’яўляецца шляхцічам. Ключавыя словы тэкстаў, у адпаведнасці з тэмамі і ідэямі твораў, а таксама задачамі фрэймінгу, – гэта словы, якія абазначаюць сацыяльныя, гендэрныя ролі і статусы, рэлігійныя ўяўленні. Вызначэнне ідэнтычнасці адбываецца ў рамках сацыяльна-палітычнай, рэлігійнай і моўнай дыхатаміі «свой – чужы», якая можа разглядацца і як кагнітыўная мадэль фарміравання моўнай карціны свету: *пан – мужык, мужык – чорт, селянін – лях*, беларускамоўны (*мужык, літвін, селянін, жыд*) – польскамоўны (*шляхціч, пан, лях, ксёндз*) ці рускамоўны (*ураднік, старшыня, поп*), тутэйшы (*пан, селянін*) – прышлы (*жыд, немец*).

Адначасова з гэтым ідзе вербалізацыя каштоўнасцяў-цnotaў беларускага народа – часта праз указанне на іх адсутнасць у персанажаў твораў. Найперш маюцца на ўвазе лексемы *розум і свабода*. Сярод іншых можна вылучыць *цвярозасць, добрабыт, працавітасць, вера, праўда*. Прагматычная афарбоўка вар’іруецца паміж інтэрпрэтацыяй носьбіта мовы як ахвяры асабістага невуцтва, гультайства і непаважлівасці да паноў і рэлігійных заветаў да пазіцыяніравання яго як ахвяры царскай палітыкі і сацыяльна-палітычнай несправядлівасці. Адпаведна здзяйснецца фрэймінг як суаднясенне з стэрэатыпнымі ўяўленнымі ў лінгвакультуры і рэфрэймінг як эмацыйна-ацэнная, каштоўная трансфармацыя элементаў дыскурсу.

Заслугоўвае ўвагі той факт, што канцэптואльная метафара «нацыя / народ – гэта сям’я» з’яўляецца ў беларускамоўным мастацкім дыкурсе

у першай палове XIX ст., як уяўляецца, у сувязі з працэсамі сацыяльна-палітычнай эмансiпацыi беларускага народа. Асаблiва трэба падкрэслiць, што ў аснове гэтай метафары ляжыць не архетып бацькі (кагнітыўная мадэль «строгі бацька / клапатлівыя бацькі»), як у амерыканскім дыскурсе, а жаночы архетып – кагнітыўная мадэль, аснованая на метафары «радзіма – гэта маці». У той жа перыяд набывае аксіалагічную вартасць і паняцце «радзіма», якое пачынае фарміраваць канцэптуальную метафару «нацыя – гэта радзіма».

У заключэнне можна зрабіць выснову, што кагнітыўныя структуры, якія вылучаюцца на аснове аналізу ключавых слоў у беларускамоўным дыскурсе, маюць рысы супольныя з англамоўным дыкурсам, таксама як і адметнасці, дэтэрмінаваныя беларускай лінгвакультурай і гісторыяй беларускага народу. Вывучэнне заканамернасцяў і механізмаў утварэння і функцыяніравання кагнітыўных асноў беларускай лінгвакультуры стварае перспектыву даследавання.

ЛІТАРАТУРА

1. Lakoff G. The political mind: why you can't understand 21st-century politics with an 18th-century brain. New York : Viking, 2008. 292 p.